

Отримано 22.05.24

Голова спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.067

д.ф.н., проф. Махачашвілі Р.К.

Голові спеціалізованої вченої ради

ДФ 26.133.067

у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка

доктору філологічних наук, професору,
завідувачу кафедри германської
філології

Факультету романо-германської
філології

Русудан МАХАЧАШВІЛІ

Рецензія

Рецензента **Колесника Олександра Сергійовича**, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри германської філології Факультету романо-германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, про дисертацію **Городілової Тетяни Миколаївни «Грамматичні засоби вираження категорії заперечення в історії німецької мови: структура та функціонування»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки.

1. Актуальність дисертаційного дослідження.

Рецензоване дослідження є актуальним, оскільки орієнтоване на аналіз універсальної категорії, що характеризує інтерпретацію та омовлення дійсності користувачами мовного коду. Категорія заперечення реалізується у всіх видах дискурсу та реалізується за допомогою ізоморфних знакових структур у германських мовах. Актуальним є звернення до процесів трансформації граматичних структур, що, гіпотетично, віддзеркалюють трансформації у способах мислення людини.

2. Наукова новизна результатів.

Дисертація спирається на фундаментальні положення генеративної граматики та враховує їхні сучасні варіанти. Вперше розглянуто в комплексі низку явищ логічної та поверхової організації заперечних синтаксичних структур, запропоновано їхні формальні схеми, акцентовано функційні характеристики заперечного речення, надано достатньо вичерпну характеристику поступу аналізованих структур в діахронії.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Отримані результати становлять внесок до генеративних студій та історичної лінгвістики. Вони можуть бути використані як для поглиблення формальних інтерпретацій організації синтаксичних конструкцій так і в процесі викладання курсів теоретичної граматики, історії німецької мови, загального мовознавства.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Отримані результати обґрунтовані з позицій сучасних течій генеративістики, висновки сформульовані чітко, теоретичні положення належним чином проілюстровані.

На позитивну відзнаку заслуговує широка джерельна база дослідження, що охоплює тексти німецькою мовою різних періодів, чітке дотримання принципів і канонів аналізу, притаманних обраній науковій парадигмі, послідовність в аргументації, залучення матеріалу інших германських мов для створення уявлення про універсальність заперечення та ізоморфізм відповідних мовних засобів реалізації цієї категорії, спроби пов'язати досліджувані явища з феноменами саморегуляції систем, зокрема, чинником надлишковості.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Дисертацію виконано відповідно до наукової теми Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка «Розвиток європейських мов і літератур у контексті міжкультурної комунікації», номер державної реєстрації 0116U006607; 07.2016-07.2021 рр., а також у межах наукової теми кафедри германської філології Факультету романо-германської філології Університету Грінченка «Цифрова трансформаційна лінгвістика та міжкультурна комунікація у романо-германських мовах», номер державної реєстрації 0123U102796, 05.2023-05.2028 рр. Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 9 від 29.10.2020 р.).

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Основний зміст наукової праці розглядається у 17 наукових публікаціях, із яких: 5 (з них 1 у співавторстві) у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, 12 публікаціях, у яких додатково відображено результати дисертації.

Теоретичні підходи та практичні висновки здійсненого дослідження висвітлено на різних науково-практичних конференціях, зокрема:

одинадцяти міжнародних: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна філологія: тенденції та пріоритети розвитку» (Одеса, 2021, 21-22 травня), International Scientific Conference «The Globalization of scientific knowledge» (Latvia, Riga, 2021, December 17-18), Міжнародній науково-практичній конференції «Ad orbem per linguas. До світу через мови» (Київ, КНЛУ, 2022, 25 травня), International Scientific Conference «Current trends and fields of philological studies in the challenging reality» (Latvia, Riga, 2022, July 29-30), Міжнародній науково-практичній конференції «11. Tagung des Internationalen Arbeitskreises Kanzleisprachenforschung Kanzleien, Kanzleitypen, Kanzleinormen und Schreiberindividuen» (Чехія, м. Острава, 2022, 07-10 вересня), Міжнародній науково-практичній конференції «Філологія початку XXI сторіччя: традиції та новаторство» (Київ, 2022, 30 вересня-01 жовтня), V Міжнародній науково-практичній конференції з теоретичної та прикладної лінгвістики «Theoretical and Applied Linguistics» (Київ-Білосток, КУБГ-University of Bialystok, 2022, 2-3 грудня), Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні аспекти розвитку філологічних наук» (Польща, м. Ченстохова, 2023, 5-6 квітня),

Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми романо-германської філології» (Київ, УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023, 11-12 травня), Міжнародній науково-практичній відеоконференції «Ad orbem per linguas. До світу через мови» (Київ, КНЛУ, 2023, 18-19 травня), Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук» (Запоріжжя, 2023, 21-22 липня);

двох всеукраїнських: VI Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених «Актуальні проблеми літературознавства і мовознавства» (Київ, КУБГ, 2021, 18 листопада), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасна філологія: теорія та практика» (Київ, ЦМП ННГІ Національної академії СБУ, 2022, 19 квітня).

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Структура і зміст дисертації є чіткими та відповідають поставленій меті й окресленим завданням дослідження. Обсяг і оформлення відповідають чинним вимогам.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

На підставі аналізу тексту дисертації та ретельної перевірки за допомогою спеціалізованих інструментів й експертної оцінки можна встановити, що авторка самостійно виконала дисертаційне дослідження та наукові публікації. Вони не містять ознак академічного плагіату, фальсифікації, вигадкування чи самоплагіату.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

1. Одним з лейтмотивів дисертації є апеляція до циклу Єсперсена. Як ідея "циклічності розвитку" Єсперсена узгоджується з наведеним у тексті твердженням про "одновекторність" граматикалізації? Чи цикл є "одноразовим", дискретним (тобто, насправді, не циклом, а типовою послідовністю форм)? Чи існують підстави прогностично змоделювати генезу відмінних від сучасних синтаксичних моделей заперечення, де цикл повторився б знову?

На С. 49 вказано, що "цикл передбачає три основних етапи (Swart, 2010, р. 114)", у той час як на С. 50 йдеться про п'ять етапів, на С. 94 зазначається "При цьому розглядають чотири етапи розвитку сучасного німецького заперечення з урахуванням циклу О. Єсперсена"; а на С. 130 "сучасна німецька мова чітко демонструє третій етап циклу О. Єсперсена, де у дериваційній структурі заповнюється лише специфікатор". Чи існує кореляція між аргументним циклом (С. 136) і циклом Єсперсена? Якщо так, то яка?

Загалом, спроба виділення універсальної послідовності у становленні заперечного речення потребує кращої реалізації.

2. Деякі цитати, використані в роботі, виглядають не зовсім вдалимими, або занадто радикальними. Наприклад, на С.48 вказується, що "Особливість такого трактування полягає у тому, що синтаксичні зміни є автономними, тобто відбуваються незалежно від синтаксичних відносин, прагматичних міркувань,

функцій дискурсу чи соціолінгвістичного аспекту (Campbell, 2013, p. 280)". Як синтаксичні зміни можуть відбуватись незалежно від синтаксичних відносин? Як саме це призводить до проміжного висновку: "дослідження процесів граматикизації передбачає вивчення перехідних явищ"? Не погоджуємось з цитованою думкою щодо відсутності зв'язку між синтаксисом, прагматикою та змістом соціокультурного простору. Подібні цитати не сприяють розумінню авторської концепції, а створює зайвий "інформаційний шум".

3. Окремі твердження потребують додаткової аргументації та ілюстрування. Наприклад, "...заперечні маркери у давньогерманських мовах (напр., нім. *nicht*, нід. *niet*) є адвербіальними елементами. Відповідно, можна припустити, що ці маркери або примикають до дієслівної фрази VP, або до проєкції, яка домінує над VP" С. 125. Продемонструйте обидва випадки примикання. Як це виглядає?

4. Деякі формулювання потребують уточнення. Чи вислів "модель подвійного заперечення *ni/ne ... (neo)wiht*, яку запропонував дискурс" (С.57) метафоричний? Як саме дискурс щось "пропонує"?

Переосмислення вимагає твердження "У процесі побудови повідомлення має місце ентропія (=свобода вибору) джерела інформації" (С.59). Ентропія – це прояв хаосу, показник розбалансованості невірноваженої відкритої системи; наростання ентропії можливе унаслідок вибору у точці біфуркації траєкторії поступу системи, але ентропія не тотожна вибору.

Варто уточнити, з огляду на висновок "Давньовірхньонімецьке заперечне речення представлене лише з позицією вершини категоріальної фрази NegP, заповненої експліцитним лексичним матеріалом. Позицію специфікатора у цей час займає імпліцитний заперечний оператор, який приймають із семантичних причин (С.112) хто або що його "приймає" та продемонструвати, які саме "семантичні причини" та як саме зумовлюють дію цього оператора).

5. Виклад матеріалу подекуди не є "reader-friendly", принаймні, стилістично.

Зокрема, у роботі наявна значна кількість фрагментів, введених фразою "Принагідно нагадаємо" (С.101), "Нагадаємо, що " (С.51, С.63, С.93, 96, 98 тощо, усього 23 випадки нагадувань) які перетворюють виклад на "нелінійний" або "клаптиковий", у якому серед набору цитат і підходів авторська концепція є "затемненою".

У свою чергу, вислів "Відповідно категоріальна фраза NegP має бути розміщена нижче TP і вище Agr. Як альтернативу до вищезгаданого підходу пропонують розглядати породження NegP у різних позиціях над TP або VP (Ouhalla, 1990), або нижче від AgrP і вище за TP (Haegeman, 1995, p. 28)." (С.95.), що виглядає як "зашифрований професійний термінологічний дискурс", за логікою авторки, є достатнім для висновку "Існування різноманітних підходів щодо структури заперечного речення, особливо синтаксичного статусу заперечних маркерів і, відповідно, функціональної проєкції NegP, доводить складність проблеми і не сприймаються читачем як адекватні аргументи певної тези", але з позицій читача не має аргументативної цінності. Те саме стосується Таб. 4 (С.55), у якій набори формалізованих нотацій нібито демонструють динаміку становлення заперечної синтаксичної структури, не унаочнені мовним матеріалом і тому неінформативні, виглядають занадто абстрактно.

Пункт 2.1 містить вичерпний огляд базових постулатів теорій, породжених а царині генеративної лінгвістики. Водночас, на С. 92 автор доходить висновку,

що "Відповідно, у дослідженні синтаксичних змін – у нашому випадку це формування моделі заперечення – теорію засвоєння мови (англ. language acquisition) вважають вирішальною ланкою між синхронною та діахронною лінгвістикою", хоча вказана теорія не розглядається у змісті пункту і не використовується для інтерпретації матеріалу

Пункт 2.4 логічніше виглядав би як елемент вступу, оскільки в ньому акцентується на недостатньому ступеню дослідженості обраної проблеми

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Здобувачка продемонструвала належний рівень теоретичних знань, умінь, навичок та компетентностей, що дозволили реалізувати завдання роботи в повному обсязі

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Дисертація Тетяни Миколаївни Городілової «Граматичні засоби вираження категорії заперечення в історії німецької мови: структура та функціонування» є завершеною науковою працею, що містить валідні та обґрунтовані в межах обраної лінгвістичної парадигми результати.

Дисертація відповідає п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, а авторка роботи – Городілова Тетяна Миколаївна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Рецензент:

доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
германської філології
Факультету романо-
германської філології
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Олександр КОЛЕСНИК

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Код ЄДРПОУ 45307965

ВЛАСНИЙ ПІДПИС

ЗАСВІДЧУЄ

